

УДК 364.3-053.9(100)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24>

Ольга РЯБОШАПКА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-6328-6304

Бібліографічний опис статті: Рябошапка, О. (2022). Соціальне забезпечення людей похилого віку: міжнародний досвід. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 168–173, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24>

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Стаття розкриває особливості соціального забезпечення людей похилого віку в Україні, а також пропонує аналіз міжнародного досвіду з цієї проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена низкою політичних, соціокультурних, інтеграційних та економічних чинників, спричинених поступовим входженням України у європейське співтовариство.

Проблема старіння набуває все більше актуальності протягом останніх років, оскільки відбувається глобальне старіння населення, яке найбільше прогресує у малорозвинених країнах. Визначено, що у переважній більшості країн людьми похилого віку вважаються люди, які вийшли на пенсію. Всесвітня організація охорони здоров'я відносить до похилого віку людей віком 60-75 років. Українське законодавство також визначає, що похилий вік людини співпадає із виходом на пенсію.

У США поняття «пенсійний вік» відсутній. Починаючи з 62 років громадяни мають змогу подавати документи та, поступово, отримувати пільги: пенсію, медичні послуги, соціальну допомогу. Тут існує державна медична програма для літніх людей Medicare. Жителі США прагнуть якомога довше працювати та бути активними (займатися спортом, подорожувати). Активна в плані збільшення довгожителів і Канада: уряд планує збільшити кількість довгожителів до 81 тисячі станом на 2061 рік.

Європа має різний період виходу громадян на пенсію: Франція – 62 роки, Німеччина – 67 років, Польща – 60 (жінки) і 65 (чоловіки). Майже всі високорозвинені країни Європи надають гідне соціальне забезпечення та висококваліфіковану медичну допомогу.

За статистикою у світі найтривалішим є життя населення Японії та Марокко, в Європі – Франції, Ісландії, Італії.

В Україні населення досить швидко старіє і, таким чином, знаходиться внизу європейського рейтингу. До людей похилого віку відносимо і ветеранів праці, оскільки вони мають стаж роботи 40 років і більше. Українське законодавство передбачає ряд пільг для людей похилого віку та ветеранів праці. Сьогодні український уряд намагається максимально забезпечити та спростити життя людей похилого віку. Нещодавно Президент України анонсував забезпечення усіх вакцинованих людей похилого віку сучасними смартфонами. Також в березні очікується створення нового сервісу «Безбар'єрність» для полегшення отримання ряду послуг для людей похилого віку та осіб з особливими потребами.

Ключові слова: люди похилого віку, соціальне забезпечення, пенсія, законодавство, старіння, тривалість життя.

Olha RIABOSHAPKA

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-6328-6304

To cite this article: Riaboshapka, O. (2022). Sotsialne zabezpechennia liudei pokhyloho viku: mizhnarodnyi dosvid [Social security of the elderly: international experience]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 168–173, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24>

SOCIAL SECURITY OF THE ELDERLY: INTERNATIONAL EXPERIENCE

The article reveals the features of social security for the elderly in Ukraine, as well as offers an analysis of international experience on this issue. The urgency of the research topic is due to a number of political, socio-cultural, integration and economic factors caused by the gradual entry of Ukraine into the European community.

The problem of aging has become increasingly important in recent years, as global aging is occurring, which is most progressive in underdeveloped countries. It has been determined that in the vast majority of countries, the elderly are considered to be retired people. The World Health Organization refers to the elderly as people aged 60-75. Ukrainian law also stipulates that old age coincides with retirement.

In the United States, the concept of «retirement age» is absent. From the age of 62, citizens have the opportunity to submit documents and, gradually, receive benefits: pensions, medical services, social assistance. There is a state-run Medicare public health program for the elderly. Residents of the United States want to work as long as possible and be active (play sports, travel). Canada is also active in increasing longevity: the government plans to increase the number of longevity to 81,000 by 2061.

Europe has different retirement periods: France – 62 years, Germany – 67 years, Poland – 60 (women) and 65 (men). Almost all highly developed European countries provide decent social security and highly qualified medical care.

According to statistics, the world's longest lives are in Japan and Morocco, in Europe – France, Iceland, Italy.

In Ukraine, the population is aging quite rapidly and, thus, is at the bottom of the European rankings. Older people also include veterans of labor, as they have a work experience of 40 years or more. Ukrainian legislation provides a number of benefits for the elderly and labor veterans. Today, the Ukrainian government is trying to ensure and simplify the lives of the elderly as much as possible. Recently, the President of Ukraine announced the provision of all vaccinated elderly people with modern smartphones. A new Barrier-free service is also expected to be launched in March to facilitate access to a range of services for the elderly and people with disabilities.

Key words: *elderly people, social security, pension, legislation, aging, life expectancy.*

Проблема соціального забезпечення людей похилого віку та аналіз міжнародного досвіду з означеного питання спричинена появою рядом політичних, соціокультурних, інтеграційних та економічних чинників, які зумовлені поступовим входженням нашої країни до європейського співтовариства.

Протягом останніх років на світовій платформі проблемі старіння населення надається все більшої уваги.

Загальний розвиток країни впливає на процес старіння людей. Так, у високорозвинених країнах означений процес триває повільніше, протягом 30 років. Частка населення людей похилого віку становить 15–20% відносно усього населення країни. Проте, у країнах, які знаходяться лише на початку свого розвитку процес старіння відбувається значно раніше та швидше і домінує над народжуваністю.

Потребує уваги проблема визначення людей, яких варто віднести до категорії людей похилого віку. У переважній більшості країн такий вік співпадає із досягненням людей пенсійного віку. Протягом останніх років вік виходу на пенсію у ряді країн змінився, зокрема зміни відбулися і в нашій країні: чоловіки – 65 років, жінки – 55–57 років (Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Іспанія, Канада, Португалія, Швеція, Швейцарія); 60 років (Україна, Франція); 70 років (США) (Огляд міжнародного досвіду, 2018).

Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує таку вікову класифікацію: 25–44 років – молодий вік; 44–60 років – середній вік; 60–75 років – похилий вік; 75–90 років – старечий вік; 90 років та старше – довгожителі.

Українське законодавство визначає осіб похилого віку, які досягли 60 років (період виходу на пенсію), а також людей, яким залишилося до досягнення пенсійного віку не більше як півтора року (Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України, 2003).

Цікавим є міжнародний досвід щодо стратифікації людей похилого віку та їх соціального забезпечення (Огляд міжнародного досвіду, 2018). Так, у США взагалі відсутнє визначення поняття «пенсійний вік». Сягнувши 62 років, людина може подавати документи для отримання соціального забезпечення при виході на пенсію, у 65 років – отримати медичні послуги, згідно державної програми для літніх людей (Medicare). У 67 років мешканець США має змогу вийти на пенсію та отримати соціальну допомогу. Якщо ж людина працюватиме до 70 років, то отримає ще й надбавку до пенсії. Загалом американці прагнуть якомога довше працювати та бути максимально активними. Вони досить часто подорожують та займаються спортом. У закладах для утримання людей похилого віку переважну більшість становлять люди від 85 років та старше (Рябошапка, Бутенко, 2021).

Стрімко, хоча й з дев'ятого місця, рухається Канада у напрямку збільшення довгожителів. Попри те, що тривалість життя у чоловіків у цій країні становить 80 років, а у жінок – 84 роки, у 2001 році тут налічувалося 3795 осіб, які відсвяткували свій столітній ювілей. У 2011 році їх кількість збільшилася до 5825 осіб. На 2061 рік уряд Канади планує збільшити кількість жителів, які досягли ста років до 81 тисячі осіб.

Водночас у Європі рейтинг країн із найтривалішим життям її мешканців очолює Франція (середня тривалість життя – 81 рік). Виходять французи на пенсію у 62 роки та мають потужне пенсійне страхування (у т.ч. і медичне, яке вважається найкращим у світі).

Досить пізно на пенсію виходять у Німеччині (67 років) і порівняно з іншими країнами Євросоюзу тут старіння населення відбувається набагато раніше. Майже п'ята частина мешканців Німеччини становлять особи, які відзначили своє 65-річчя, і, на думку дослідників, такі люди згодом становитимуть половину населення.

Проблемою швидкого старіння стурбована і сусідня з нами Польща. Пенсійний вік тут був знижений до 60 років у жінок та 65 років у чоловіків, оскільки дуже малий відсоток людей (13,5 %) відзначили 65-річний ювілей. Проте, прагнучи розв'язати означену проблему, Польща пропонує чималу кількість програм «60+».

Щодо вікової періодизації літніх людей, то в Італії відокремлюють ще й вік, який має назву «передпохилий», до якого належать люди віком від 55 до 64 років. Наступним, з 65 років, йде похилий вік.

Ураховуючи, що поряд із віковими змінами, у людей похилого віку спостерігається погіршення стану здоров'я, поява ряду фізіологічних обмежень, зниження їхньої соціальної та економічної активності; люди цього віку перестають бути виробниками і стають, здебільшого, споживачами. Причиною цього є неготовність соціальних інститутів до прийняття таких людей, наявність відносно них суспільних стереотипів, що мають негативне забарвлення (Аналітичний звіт: Аналіз способів взаємодії людей похилого віку з органами місцевого самоврядування, 2018).

Важливо у цій ситуації враховувати і гендерний аспект. Так, у Австралії жінки віком понад 50 років є найбільш вразливими, досить

часто стають заручниками проблеми житла і набувають статусу безхатніх. Причиною такої ситуації є те, що вони втратили забагато часу на виконання сімейних обов'язків. На думку комісара з питань дискримінації, проблемі можна зарадити шляхом реабілітації, а також вирішенням житлової проблеми, пенсійним забезпеченням, наданням повноважень та адвокацією (Teleconference (Age Discrimination Commissioner), 2017). Щодо гендерного аспекту, дослідники виділяють гіпотезу вікового вирівнювання (the Leveling Hypothesis) та гіпотезу подвоєного ризику (the Jeopardy Hypothesis). Для нас цікавою є перша гіпотеза, згідно якої домінування чоловіка знижується із входженням у похилий вік і, таким чином, позиції чоловіка та жінки вирівнюються (Sherman, Schiffman, 1984).

З метою розв'язання цієї проблеми, було скликано Всесвітню асамблею з питань старіння населення (2002) та ухвалено Мадридський міжнародний план дій. Найпершим кроком такої роботи було визнання проблеми швидкого старіння населення та гідного забезпечення людей похилого віку. Проте, варто зазначити, що не всі країни почали впроваджувати означені заходи, причиною чого стала економічна криза.

За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), країнами, які мають найтриваліше життя власного населення визнано Японію та Марокко. В Європі такими країнами вважають Ісландію та Італію. На жаль, Україна та сусідня з нами Польща, посідають останні місця у такому європейському рейтингу.

В Україні питанням визначення людей похилого віку та їх соціального забезпечення регламентується рядом нормативно-правових актів, зокрема Міжнародною декларацією прав людини, Деклараціями ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ, Законами України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» тощо. Згідно ст. 26 згаданого першим ЗУ, людьми похилого віку в Україні визначають людей, які досягли пенсійного віку, або до його досягнення залишилося не більше як півтора року. Проте, для громадян України, які не налічують мінімального стажу (15 років), вихід на пенсію відкладений до досягнення ними 65-річного віку.

Останні роки населення України досить швидко старіє. На сьогоднішній день кожен п'ятий її мешканець – людина похилого віку. Це спричинено і виїздом молодих людей на заробітки за кордон, і низькою народжуваністю. Україна входить до тридцяти країн із швидким старінням населення.

Проте, варто зазначити, що сьогоднішня політика українського уряду максимально прагне поліпшити життя людей похилого віку. Прикладами цього можуть бути збільшення пенсійного забезпечення із січня 2022 року та прагнення забезпечити усіх людей старше 60 років смартфонами для використання державного е-застосунку «Дія» та інших соціальних служб. Так, під час виступу на Dii Summit Президент України Володимир Зеленський зазначив: *«Не у всіх є смартфон і не всі вміють користуватися інтернетом. Навесні ми запускаємо велику програму – всі охочі вакциновані українці віком від 60 років отримують безкоштовно якісний смартфон та пільговий тариф. Це наша мрія та наша реальність – доступ до інтернету для всіх. Не тільки за допомогою класичних інструментів. Це народовладдя в максимально широкій формі – онлайн та офлайн»* (Магдик, 2022).

Також Олена Зеленська аносувала новий сервіс «Безбар'єрність», який з'явиться у е-застосунку «Дія» вже у березні та забезпечить можливість комунікації із державою людей похилого віку та осіб з інвалідністю, яким з ряду причин важко повноцінно отримати державні послуги (Магдик, 2022).

Загалом, державна соціальна політика передбачає надання кожному ветерану праці та громадянину похилого віку належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, надання різних видів допомоги шляхом: можливості працевлаштування згідно професійної підготовки, навичок та, з урахуванням стану здоров'я; надання житла, пенсії та іншої допомоги; забезпечення соціальних послуг, умов для зміцнення здоров'я та активного довголіття (Права і соціальний захист людей похилого віку та ветеранів праці, 2021)

Більш ширший перелік прав та пільг надається Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів та інших громадян похилого віку в Україні». Так, люди похи-

лого віку мають право, як і інші громадяни, на працю, належні умови та охорону праці, які сприяють збереженню здоров'я та працездатності; право на участь у програмі підготовки виходу на пенсію за віком; забезпечення професійної перепідготовки, працевлаштування; право на соціальну допомогу, матеріальні виплати допомоги, пенсії; право на допомогу у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності у робочий період, санаторно-курортне лікування; право на житло, яке може бути безкоштовно передане у власність згідно чинного законодавства і постійне користування житловим приміщенням з державного фонду, наближене житло до рідних та близьких; право на отримання земельних ділянок для садівництва та городництва, звільнення від плати за землю та її оренду; право на отримання безоплатної кваліфікованої медичної допомоги у медичних закладах для людей похилого віку.

Підтримка людей похилого віку відбувається і на місцевому рівні. Так, згідно чинного законодавства, органи місцевого самоврядування повинні: забезпечити умови гідного життя для людей похилого віку шляхом створення умов для підтримання їх здоров'я, довголіття (можливість занять фізичною культурою, спортом, туризмом); прилучення до культурних та духовних цінностей, можливість користування культурно-видовищними установами; допомагати самотнім людям похилого віку у здійсненні ремонтних робіт за їх місцем проживання; продавати товари і побутове обслуговування громадян похилого віку в спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами.

Ветеранами праці, згідно чинного законодавства, вважаються особи, які пропрацювали на виробництвах, підприємствах тощо і мають стаж роботи: чоловіки – 40 років, жінки – 35 років та вийшли на пенсію.

Оскільки до ветеранів праці належать люди, які мають чималий стаж роботи, їх можна теж віднести до категорії людей похилого віку. Зважаючи на це, варто, у розрізі теми публікації, визначити пільги, які передбачені законодавством для ветеранів праці.

Так, статтею 7 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» визначено пільги для ветеранів праці: можливість користування, при виході на пенсію чи

зміні місця роботи, поліклініками за попереднім місцем роботи; безкоштовне першочергове зубопротезування (окрім дорогим матеріалів); першочергове право на санаторно-курортне лікування, обстеження у лікувально-профілактичних закладах, першочергова госпіталізація, щорічне медичне обстеження та диспансеризація; переважне право на забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, виділення земельних ділянок під садівництво та городництво; першочергове одержання позики на індивідуальне (кооперативне) житлове будівництво з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва, а також першочергове одержання позики для будівництва або придбання дачних будинків і благоустрою садових ділянок; право на вступ до садівничих та гаражних кооперативів; першочерговість у встановленні домашніх телефонів; звільнення від плати за землю (Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України, 1993).

Звичайно, враховуючи стрімкий соціальний, економічний та науково-технічний розвиток,

перелік пільг для людей похилого віку та ветеранів праці потребують осучаснення.

На жаль, сьогодні в нашій країні люди похилого віку є найбільш соціально незахищеною групою населення. Виходячи на пенсію, людина стає суспільно пасивною, обмежуючи власний життєвий простір лише домівкою. Окрім того, з'являються численні фізіологічні зміни, хвороби, посилюються переживання, почуття самотності та непотрібності. Таким чином, людина похилого віку є більш уразлива і потребує посиленої уваги та допомоги. Тому актуальності набуває соціальна робота з людьми похилого віку або, як їх ще називають, «людьми пізньої дорослості».

Представники старшого покоління сприймаються на міжнародному рівні як потужний позитивний фактор, а не як баласт. Ситуація усвідомлення світом активного процесу старіння населення та прагнення надати допомогу людям похилого віку дасть змогу зробити їх активними членами суспільства. А турбота, яка буде виявлена з боку суспільства, продемонструє позитивний приклад для наслідування зростаючому поколінню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Огляд міжнародного досвіду. URL: <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2018/12/Огляд-міжнародного-досвіду.pdf> (дата звернення: 09.02.2022).
2. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993р. № 3721-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення: 09.02.2022).
3. Рябошапка О.В., Бутенко О.Г. Виховання у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку : монографія. Умань : Візаві, 2021. 257 с.
4. Аналітичний звіт: Аналіз способів взаємодії людей похилого віку з органами місцевого самоврядування. Дослідження здійснювалось ГО «Інститут аналітики та адвокації» на замовлення ГО «Центр Поділля Соціум», 2018
5. Consultation, 23.10. 2017, Teleconference (Age Discrimination Commissioner).
6. Sherman E., Schiff man L. Apply ingage-gender the ory from social gerontology to understand the consumer well be in go the elderly. *Advancesin Consumer Research Association for Consumer Research*. 1984. 11. P. 569–573 URL: <http://www.acrwebsite.org/volumes/display.asp?id=6309> (дата звернення: 10.02.2022).
7. Права і соціальний захист людей похилого віку та ветеранів праці. *Координаційний центр з надання правової допомоги*. 2021. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/prava-i-sotsialnyj-zahyst-lyudej-pohylogo-viku-ta-veteraniv-pratsi/> (дата звернення: 05.02.2022).
8. Магдик Н. Пенсіонерам роздадуть смартфони: Зеленський озвучив п'ять ІТ-реформ. *Сьогодні. Влада* : веб-сайт. 2022. URL: <https://vlada.segodnya.ua/ua/vlada/sobytiya/pensioneram-razdadut-smartfony-zelenskiy-ozvuchil-ruat-it-reform-160137> (дата звернення: 08.02.2022).
9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003р. №1058-IV. Дата оновлення: 01.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#n464> (дата звернення: 09.02.2022)
10. Рябошапка О.В. Виховання у старших дошкільників поважного ставлення до людей похилого віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2019. 369 с.

REFERENCES:

1. *Ohliad mizhnarodnoho dosvidu [Review of international experience]*. Retrieved from <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2018/12/Огляд-міжнародного-досвіду.pdf> [in Ukrainian]
2. *Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady sotsialnoho zakhystu veteraniv pratsi ta inslykh hromadian pokhyloho viku v Ukraini» [Law of Ukraine «On the basic principles of social protection of labor veterans and other elderly citizens in Ukraine»]* vid 16.12.1993r. №3721-XII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> [in Ukrainian]
3. Riaboshapka, O.V., Butenko, O.H. (2021). *Vykhovannia u starshykh doshkilnykiv povazhnogo stavlennia do liudei pokhyloho viku [Educating older preschoolers to respect the elderly]: monohrafiia*. Uman : Vizavi., 257 s. [in Ukrainian].
4. *Analitychnyi zvit: Analiz sposobiv vzaiemodii liudei pokhyloho viku z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia. [Analytical report: Analysis of ways of interaction of elderly people with local governments]*. Doslidzhennia zdiisniuvalos HO «Instytut analityky ta advokatsii» na zamovlennia HO «Tsentri Podillia Sotsium», 2018 [in Ukrainian.]
5. *Consultation*, 23.10.2017, Teleconference (Age Discrimination Commissioner) [in English].
6. Sherman E., Schiffman L. (1984) *Apply ingage-gender the ory from social gerontology to understand the consumer well be in go the elderly*. Advances in Consumer Research Association for Consumer Research. 11. P. 569–573. Retrieved from <http://www.acrwebsite.org/volumes/display.asp?id=6309> (Дата звернення: 10.02.2022) [in English].
7. *Prava i sotsialnyi zakhyst liudei pokhyloho viku ta veteraniv pratsi. [Rights and social protection of the elderly and labor veterans]* (2021). Koordynatsiinyi tsentr z nadannia pravovoi dopomohy. Retrieved from <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/prava-i-sotsialnyj-zahyst-lyudej-pohylogo-viku-ta-veteraniv-pratsi/> [in Ukrainian].
8. Mahdyk N. (2022). Pensioneram rozdadut smartfony: Zelenskyi ozvuchyv piat IT-reform. [Retirees will be given smartphones: Zelensky announced five IT reforms] *Sohodni. Vlada*. Retrieved from <https://vlada.segodaya.ua/ua/vlada/sobytiya/pensioneram-razdadut-smartfony-zelenskiy-ozvuchil-pyat-it-reform-160137> [in Ukrainian].
9. *Zakon Ukrainy «Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensine strakhuvannia» [On compulsory state pension insurance: Law of Ukraine]* vid 09.07.2003 r. № 1058-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#n464> [in Ukrainian].
10. Riaboshapka, O.V. (2021). *Vykhovannia u starshykh doshkilnykiv povazhnogo stavlennia do liudei pokhyloho viku [Educating older preschoolers to respect the elderly]. Candidate's thesis*. Uman. 369 s. [in Ukrainian].